

e-ISSN: 2619-9114

June / Haziran 2024, Volume / Cilt 8, Issue / Sayı 1

KUR'ÂN'IN BÂTİNİ (İÇSEL) VE ZAHİRÎ (DIŞSAL) ŞİFASI The Internal (Inner) and External (Outer) Healing of the Quran

Muhammed Sadık SUBAŞI

Arş. Gör, (Batman Üniversitesi) (Tefsir)

msadiksubasi@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2798-6012>

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Subaşı, Muhammed Sadık. "Kur'ân'ın Bâtını (İçsel) ve Zahirî (Dışsal) Şifası". *Batman Akademi Dergisi* 8/1 (Haziran 2024), 34-45

Doi: <https://doi.org/10.58657/batmanakademi.1414970>.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 04.01.2024

Accepted / Kabul Tarihi: 09.01.2024

Published / Yayın Tarihi: 30.06.2024

Pages / Sayfa: 34-45

Plagiarism / İntihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Muhammed Sadık Subaşı tarafından hazırlanmakta olan "Kur'ân'da Allah'a İtaatin Dünyadaki Karşılığı" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Öz: Müslüman toplumlarda Kur'ân aracılığıyla bedensel ve ruhsal hastalıklara şifa bulma anlayışı (özellikle halk arasında) her dönemde varlığını koruyan bir olgu olmuştur. Bu anlayış genel olarak Kur'ân-ı Kerim'in şifa kaynağı olduğunu bildiren âyetlere ve konuyla ilgili rivayetlere dayandırılmaktadır. Genel kanaat, âyetler aracılığıyla tedavi yöntemlerinin uygulanabileceği yönünde olsa da ilk dönemlerden itibaren konuyla ilgili farklı yaklaşımlar da söz konusu olmuştur. Müfessirler, Kur'ân'ın şifa olduğunu bildiren âyetleri yorumlarken bedensel hastalıklardan ziyade inanç, bilgi ve davranışlarla ilgili olan mânevî hastalıklar üzerinde durmaktadır. Bu mânevî hastalıklar, birey ve toplumun huzurunu bozan bütün problemleri kapsamaktadır. Bu çalışmada Kur'ân'ın şifa olduğunu bildiren âyetlerin müfessirler tarafından nasıl yorumlandığı ve bu yorumların tasnifi üzerinde durulmaktadır. İlgili yorumlar, öncelikle içsel (bâtını) ve dışsal (zahirî) olarak ikiye ayrılmıştır. Daha sonra içsel şifa; inanç-bilgi (itikat-ilim) ve duygusal (kalbî) ahlâk şeklinde; dışsal şifa ise ibâdât-muamelât ve davranışsal (amelî) ahlâk şeklinde tekrar ikiye ayrılmıştır. Bedensel hastalıklarla ilgili olan rukye, muska, nüşre gibi uygulamalar ve ilgili tartışmalar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Âyet, Şifa, İçsel Şifa, Dışsal Şifa.

Abstract: In Muslim societies, the concept of finding healing for physical and mental illnesses through the Quran has been a persistent phenomenon, particularly among the general public. This belief is primarily based on the verses of the Holy Quran that refer to it as a source of healing, along with related narratives. Although the general belief is that healing methods can be applied through the verses of the Quran, there have been different approaches to this subject since the early periods. Exegetes, when interpreting the verses that announce the Quran as a source of healing, focus more on spiritual illnesses related to faith, knowledge, and behavior rather than physical illnesses. These spiritual illnesses encompass all problems that disrupt the peace of individuals and society. This study focuses on how the verses declaring the Quran as a source of healing are interpreted by exegetes and on the classification of these interpretations. The interpretations are initially divided into two categories: internal (inner) and external (outer). Subsequently, internal healing is classified into faith-knowledge (doctrinal-scientific) and emotional (heart-based) morality, while external healing is classified into religious practices and behavioral (practical) morality. Practices and related discussions concerning physical illnesses, such as ruqyah, amulets, and nushra, have been excluded from the scope of this study.

Keywords: Tafsir, Quran, Verses, Healing, Internal Healing, External Healing.

Giriş

İslâm'a göre Kur'ân-ı Kerîm, insanların dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmaları için gönderilmiştir. Bu misyonun dünya hayatındaki etkisi, Kur'ân'a inanıp onu rehber edinen birey ve toplumların hayatına yaptığı müdahalelerle açığa çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu müdahaleler; onun her şeyi açıklayan bir hidâyet ve rahmet kaynağı,¹ inananlar ve tüm insanlar için öğüt ve hatırlatma;² hakkı batıldan, doğruyu eğriden ayıran furkan³ ve hep birlikte tutunulması gereken sağlam bir ip⁴ gibi farklı kavram ve benzetmelerle dile getirilmektedir. Bu kavramlardan biri de Kur'ân'ın iman edenler için "şifa" olmasıdır.

İslami kaynaklar arasında Kur'ân-ı Kerîm'in şifa vasfı üzerinde duran oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Türkiye'de konuyla ilgili akademik çalışmalar tarandığında tefsir dalında bir doktora⁵ ve üç yüksek lisans⁶ tez çalışması yapıldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda şifa sözcüğü geçen âyetler birçok açıdan ele alınmıştır. Bu makalede diğer çalışmalardan farklı bir tasnif yapılmaya çalışılmıştır.

İslâmî literatürde zâhir ve bâtın kavramları çok farklı şekilde ele alınıp değerlendirilebilir. Burada daha çok Kur'ân'ın birey ve toplum üzerindeki soyut ve somut etkileri anlamında kullanılmıştır. Özellikle bâtın kavramı gizemli, mistik ve ezoterik bir yaklaşımdan ziyade insanın iç dünyasını yansıtmak üzere bilgi, inanç ve duygu olarak ele alınmıştır. Zâhir kavramı da mistisizm ya da ezoterizmin zıddı olarak ya da harfi (literal) yaklaşım vs. anlamında olmayıp Kur'ân'ın ibadetler, insani ilişkiler ve davranışsal ahlakla ilgili etkisini ifade etmektedir.

Şifa Kavramı

Arapça sözlüklerde *şifâ*, fiil olarak hastalıkların tedavi edilmesi; isim olarak da hastalıktan kurtulma, iyileşme, ilaç, deva gibi anlamlara gelmektedir. Kelime, maddî olan bedensel hastalıkların tedavisinden mânevî olan kalbin ve nefsin hastalıklarından kurtulmaya intikal etmiş; kin, haset, kıskanma gibi duygulardan arınmayı da kapsayacak şekilde genişlemiştir.⁷ Ayrıca mecazen ekonomik darlıktan, düşmanın kötülüğünden kurtulmak gibi çeşitli kullanımları da bulunmaktadır. Türkçede ise şifa; "Bedensel veya ruhsal bir hastalığın son bulması, hastalıktan kurtulma; onma" şeklinde açıklanmıştır.⁸ Türkçede "Gönlü/yüreği rahatlatmak, ferahlatmak, soğutmak" anlamında "sadra şifa vermek/olmak" deyimini kullanılmaktadır.⁹ Bu anlam örgüsü içerisinde, Tevbe sûresinin 14. âyetinde geçen "... ve müminlerin kalplerine şifa versin. (وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ)" ifadesi, "yürekerlerini soğutsun, gönüllerini ferahlatsın" anlamına gelmektedir.

¹ el-Enâm 6/157; en-Nahl 16/89.

² Âl-i İmrân 3/138; Hûd 11/120; Yûnus 10/57; en-Nûr 24/38; Sâd 38/87.

³ el-Bakara 2/185.

⁴ Âl-i İmrân 3/103.

⁵ Halil İbrahim Aydın, *Kur'an'ın Vasıfları Bağlamında Şifa Kavramı* (İstanbul: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022).

⁶ Selahattin Öz, *Kur'ân'da Şifa Kavramı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004); Bilal Umaç, *Kur'ân'da Şifa Sekine ve Tuma'nîne Kavramları* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); M. Said Sarımurat, *Kur'ân-ı Kerim Açısından Şifa-Tedavi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008).

⁷ Ebû Abdîrahmân Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmi, İbrâhîm es-Sâmerrâi (Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2010), 6/290; Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerram b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1994), 14/436-437.

⁸ Türk Dil Kurumu, "Şifa", *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 12 Aralık 2023).

⁹ Türk Dil Kurumu, "Sadra Şifa Vermek", *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 14 Kasım 2023).

Kur'ân-ı Kerîm'de "Şifâ" Kelimesinin Geçtiği Âyetler

Şifa kelimesi, tüm formlarıyla Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde geçmektedir.¹⁰ Bunların üçünde Kur'ân'ın şifa olduğu bildirilmektedir. Yunus sûresinin 57. âyetinde (Peygamber aracılığıyla) insanlara indirilen vahyin "mevize (öğüt), göğüslerde olana şifa, hidâyet ve rahmet" olduğu, İsrâ sûresinin 82. âyetinde "Kur'ân'dan müminlere rahmet ve şifa olan şeyler" indirildiği, Fussilet sûresinin 44. âyetinde ise "Kur'ân'ın iman edenler için hidâyet ve şifa" olduğu geçmektedir. Birbirine anlam olarak yakın olan bu üç âyetin dışında, Tevbe sûresinin 14. âyetinde müşriklerle müminler arasında Hudeybiye Barış Antlaşması (6/628) yapılmış olmasına rağmen antlaşmayı bozan müşriklerle savaşılması sonucunda "müminlerin kalplerinin şifa bulması"ndan söz edilmektedir. Nahl sûresinin 69. âyetinde balın insanlar için şifa kaynağı olduğu,¹¹ eş-Şuarâ 26/80'de ise Hz. İbrahim'in "Hastalandığım zaman bana şifa veren Allah'tır."¹² dediği bildirilmektedir. Bu çalışmada Kur'ân'ın şifa olduğunu açıkça ifade eden ilk üç âyetin (Yûnus 10/57, el-İsrâ 17/82 ve Fussilet 41/44) yorumları üzerinde durulacaktır.

İlgili âyetlerde geçen şifa sözcüğü, âyetlerin bağlamından anlaşıldığı üzere Kur'ân'ın vasıflarından biridir. Bu âyetlerde asıl itibarıyla Kur'ân'ın -içerik olarak- insanoğlunun dünya ve âhiret saadetini sağlamasına vurgu yapan mecazi bir anlatım söz konusudur. Bu sebeple özellikle erken dönem tefsir eserlerinde bu âyetler açıklanırken bedeni hastalıklara şifa olduğuna neredeyse hiç değinilmemiştir.¹³ Ancak konuyla ilgili geniş rivayet verilerinin de etkisiyle Kur'ân âyetlerinin bedensel ya da psikolojik hastalıkların tedavisinde kullanılıp kullanılmayacağı da bu âyetler çerçevesinde tartışılmıştır.

Müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre Kur'ân âyetleriyle yapılan ve sünnette yeri olan uygulamalar, dua mahiyetinde sayılmalıdır. Bu sebeple söz konusu uygulamaların caiz görülebileceğini, Kur'ân âyetlerinde bereket olduğunu ve bazı hastalıklara şifa olabileceğini söylemişlerdir. Bazı tefsirciler ise bu durumu kabul etmelerine rağmen ilgili uygulamaların, Kur'ân'ın şifa olduğunu ifade eden bu âyetlerle temellendirilmesini doğru bulmamışlardır.¹⁴ İbn Kesîr (öl. 774/1373), Fatiha¹⁵ ve Felak¹⁶ sûreleri ile Kalem sûresinin -nazarla ilişkilendirilen- 48. âyetini tefsir ederken¹⁷ rukye konusuna değindiği halde bu üç âyette hiç değinmemiştir. Tefsir eserinde rivayetlere oldukça önem veren ve hadis ilmine hâkimiyetiyle bilinen İbn Kesîr gibi bir müfessirin bu âyetlerin tefsirinde konuyla ilgili rivayetlere hiç değinmemiş olması dikkat çekicidir. Bu durum, İbn Kesîr'in bu âyetlerle söz konusu uygulamalar arasında bir ilişki kurmadığını veya bu konuya mesafeli yaklaştığını göstermektedir. Tâbiünden Hasan-ı

¹⁰ Abdülbâki Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-kerim* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1945), 385.

¹¹ en-Nahl 16/69.

¹² eş-Şuarâ 26/80.

¹³ Örneğin Mukâtil, Taberî ve Mâtürîdî bu üç âyetin tefsirinde bedensel şifadan bahsetmedikleri gibi ilgili rivayetlere de değinmemektedir. Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân b. Beşir el-Ezdî el-Belhî Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâs, 1423), 2/242, 2/547, 3/746; Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mekke: Dâru't-Terbiyyeh ve't-Türâs, 2000), 17/538-539, 15/105, 21/483; Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebü Mansûr Mâtürîdî, *Tefsîru'l-Mâtürîdî (Te'vilâtü Ehli's-Sünne)*, thk. Mecdî Bâselûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 6/55, 9/90.

¹⁴ Ebü's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Tefsîru'l-Âlûsî - Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Alî Abdülbârî 'Atrıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 6/132; Muhammed Reşîd Rızâ - Muhammed Abduh, *Tefsîru'l-Menâr* (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Âmmetü li'l-Kitâb, 1990), 11/330.

¹⁵ Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sami b. Muhammed es-Selame (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 1/101, 106.

¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/536.

¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8/201-202.

Basrî'nin (ö. 110/728) "Allah Teâlâ, Kur'ân'ı göğüslerde olana şifa olarak indirdi, sizin (bedenî) hastalıklarınıza şifa kılmadı."¹⁸ sözü de bu konuda önemli bir uyarıdır.

Müfessirlerin önemli bir kısmı da bu âyetlerde geçen şifayı, Kur'ân'ın yol gösteren ilâhî bir hitap olarak yani içeriği itibarıyla şifa oluşu üzerinde durmuşlardır. Bedensel olarak şifa olmasına ya hiç değinmemişler ya da sadece zayıf bir şekilde dile getirmekle ve bazı rivayetleri aktarmakla yetinmişlerdir. Müfessirlerin iki eğilim arasında temkinli bir duruş sergiledikleri söylenebilir. Ancak genel hatlarıyla tevhit inancına zarar verecek şekilde şifayı -Kur'ân âyetleri de olsa- yazılan nesneye, okuyan kişiye, içilen suya yükleyecek her türlü düşünce ve davranışın problemliliği olduğu söylenebilir.¹⁹ Bunun yanında ilgili âyetlerin verdiği mesaj, bu tartışmaların oldukça uzağında ve üzerindedir.

Kur'ân-ı Kerîm mânevî hata ve kusurları, -Arapça genel kullanıma uygun olarak²⁰ maddî hastalıklara benzetmektedir. İslâm'ın öngördüğü tevhit sistemiyle uyuşmayan inanç ve düşünceleri mecazen hastalık olarak nitelendirmektedir. Mesela, inanmadıkları halde "Allah'ı ve inananları aldatmak için" inandıklarını söyleyen ama gerçekte -farkında olmadan- kendilerini aldatan münafıkların kalplerinde hastalık olduğunu ve bu tercihlerinden dolayı Allah'ın, onların kalplerindeki hastalığı artırdığını ifade etmektedir.²¹ Başka bir âyette ise inkârcıların gözlerinin değil göğüslerinde olan kalplerinin kör olduğunu bildirmektedir.²² Kur'ân-ı Kerîm'in şifa olarak nitelendirilmesi ise bu hastalıkları tedavi etmesiyle ilgilidir.

Konuyla ilgili üç âyetin tam metni şu şekildedir:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

"Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi."²³

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾

"Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır."²⁴

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادُونَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ﴾

"Eğer biz onu başka dilde bir Kur'an yapsaydık onlar mutlaka, 'Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?' derlerdi. De ki: 'O, inananlar için bir hidâyet ve şifâdır.' İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar)."²⁵

Âyetlerin öncesinden ve sonrasında anlaşıldığı üzere temel konu, Kur'ân'ın insanlara hidâyet rehberi, dünya ve âhirette kurtuluş reçetesi olarak nazil olmasıdır. Âyetlerin içeriği ve buldukları sûrelerin nüzûl zamanının birbirine yakın olması şunu göstermektedir: Bu âyetler, Hz. Muhammed (s.a.s) ve müşrikler arasında Kur'ân'ın mahiyetiyle ilgili tartışmaların

¹⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/366; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 6/132.

¹⁹ İlyas Çelebi, "Rukye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Haziran 2020).

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 7/231-232.

²¹ el-Bakara 2/9-10. Kalplerin hastalığından bahseden diğer âyetler için bk. el-Mâide 5/52; el-Enfâl 8/49; et-Tevbe 9/125; el-Hac 22/53; en-Nûr 24/50; el-Ahzâb 33/12, 32, 60; Muhammed 47/20, 29; el-Müddessir 74/30.

²² el-Hac 22/46. Taberî'nin bu konudaki atfı için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/105.

²³ *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010). Yunus 10/57.

²⁴ el-İsrâ 17/82.

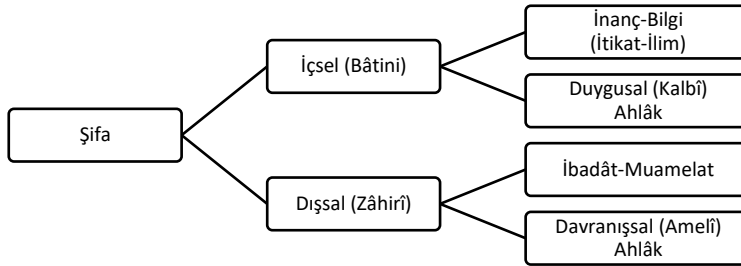
²⁵ Fussilet 41/44.

yoğun olduğu bir süreçte nazil olmuştur. Üçü de Mekkî olan bu surelerden İsrâ sûresinin nüzûl sıralamasındaki yeri 50, Yûnus sûresi 51 ve Fussilet sûresi 61'dir.²⁶

Kur'ân'ın şifa olması hem âyetlerin siyâk ve sibâkından hem de yapılan yorumlardan²⁷ anlaşılacağı üzere, Kur'ân'a iman etme ön şartına bağlıdır. Kur'ân'a iman etmeyenlerin bu şifadan istifade etmeleri mümkün değildir. Aksine Kur'ân, ona inanmayanlar için bir hüsrân sebebidir. Bu hüsrânın sebebi de Kur'ân değil inkârcıların kendisidir.²⁸ Kulaklarında, Kur'ân'a karşı önyargıları sebebiyle anlamalarını engelleyen bir ağırlık vardır.²⁹ Tâbiîn âlimlerinden Katâde (öl. 117/735), Kur'ân'ın müminlere şifa oluşunu "Kur'ân'ı duydukları zaman, ondan faydalanırlar (uygularlar), hıfzederler (korumak, ezberlemek, sahip çıkmak) ve anlarlar (bilinçli okurlar)." şeklinde açıklamaktadır.³⁰

Bâtını (İçsel) ve Zahirî (Dışsal) Şifa

Kur'ân'ın şifa oluşuyla ilgili yorumları bâtnî (içsel) ve zâhirî (dışsal) olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kur'ân'ın içsel şifası, itikat-ilm (inanç-bilgi) ve kalbî (duygusal) ahlâk konuları olarak; dışsal şifası da ibadât-muâmelât ve amelî/davranışsal ahlâk olarak iki kısımda incelenebilir. Kur'ân'ın içsel (bâtını) şifası, insanın duygu ve düşüncelerle ilgili problemlerini, dışsal (zâhirî) şifası ise uygulama ve davranışlarla ilgili problemlerini çözmesi ve fıtrata uygun hale getirerek düzeltmesidir. Tabii ki bu durum, Kur'ân'ın insan hayatına kattığı tüm değerleri ifade etmektedir. Bu gruplandırmayı şema halinde göstermek konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

²⁶ Sûrelerin nüzûl sıralamalarıyla ilgili bilgiler Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Kur'ân Yolu tefsirinden alınmıştır. bk. Heyet, *Kur'ân Yolu -Türkçe Meâl ve Tefsir-* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 3/79, 456; 4/683. Sûrelerin sıralamalarıyla ilgili bazı tartışmalar bulunmakla birlikte söz konusu âyetlerin Mekkî olduğu hususunda bir ihtilaf gözükmemektedir. Ayrıca Mâtürîdî'ye göre el-İsrâ 17/82'nin başında "... indirdik... (نَزَّلْنَا)" yerine "... indiriyoruz... (نُنَزِّلُ)" denilmesinin muhtemel sebeplerinden biri, âyetin risaletin başında nazil olmasıdır. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/101.

²⁷ Ebü Muhammed Hammûş b. Muhammed b. Muhtar el-Kaysî Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bülûği'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihi*, thk. Komisyon (Şârka: Câmi'atü's-Şânkah, 2008), 10/6538; Ebü'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 2/353.

²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5/112.

²⁹ Krş. el-En'âm 6/24; el-İsrâ 17/46.

³⁰ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nîsâbü'rî Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, thk. Heyet (Riyad: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430), 13/453.

Tefsirlerde yer alan açıklama ve yorumlara göre Kur'ân'ın inanç ve bilgi/düşünce açısından şifa olması; cahillik,³¹ küfür, şirk,³² nifak,³³ şüpheler,³⁴ şeytanın vesveseleri³⁵ gibi tevhit düşüncesinin önündeki tüm engelleri kaldırması, deliller sunması ve insanın bu hastalıklardan kurtulmasını sağlamasıdır.³⁶ Cahillikten kasıt, yüce Allah'ı hakıyla tanımamak; onun âyetlerini, farzlarını, emir ve yasaklarını, helal ve haram kıldıklarını, ona nasıl ibadet edileceğini bilmemektir. Kur'ân ise bütün bunları insanlara öğretmektedir.³⁷ Kur'ân'da kalpten kastedilenin bilgi ve anlayış ya da akıl olduğu da söylenmiştir.³⁸ Buna göre Kur'ân'ın insan aklına şifa olması bir metot olarak da ele alınabilir. Kur'ân-ı Kerîm, olaylara eleştirel yaklaşmayı ve kör bir taklit içerisinde girmemeyi öğretmektedir. Yoğun bir şekilde farklı kavramlar ve ifade kalıplarıyla akli kullanmayı; kâinattaki düzen ve intizam, sünnetullah, zaman, yer ve gökteki varlıklar üzerinde düşünmeyi başka bir ifadeyle, kâinat üzerinde ilmi anlamda çalışmayı emretmektedir. Tüm bunlar Kur'ân'ın akla yol göstermesi, karanlıklarından kurtarması, ona şifa olması anlamına gelmektedir. Tefsirlerde cehalet hastalığıyla ilgili güzel anekdotlar ve özlü sözler de aktarılmıştır. Örneğin, ilim ehlinin şöyle dediği aktarılır: "Cehaletten daha büyük hastalık, cehaletin ilacından daha önemli ilaç, cehaletin doktorundan daha az doktor, cehaletin tedavisinden daha uzak (zor) tedavi yoktur."³⁹ Kur'ân'ın küfür ve şirk açısından şifası, bâtil itikat ve düşüncelerin yanlışlığına vurgu yapması, âfâkî ve enfûsî delillerle küfür ve şirk karanlığını yok etmesidir. İnsanın Kur'ân vesilesiyle hayatı ve ölümü doğru bir şekilde anlamlandırması sonucu ulaşacağı psikolojik rahatlık da içsel şifa kapsamında değerlendirilebilir. Benzer şekilde rızık, tevekkül, sabır ve sebat, kader gibi konularda sağladığı bakış açısı da bireysel huzur açısından önemlidir. Kur'ân'ın emrettiği şekilde aile ve akrabalık bağlarının gözetilmesi, maddî açıdan muhtaç olanlara yardım edilmesi gibi toplumsal sorumlulukların yerine getirilmesini takip eden içsel huzur, vicdani rahatlık da aynı şekilde içsel şifanın çerçevesine dahil edilebilir.

Kur'ân'ın kalbî ahlâkla ilgili şifası, duygusal hastalıklara yöneliktir. Kur'ân'ın insan vicdanına ağır gelen ve göğsünü daraltan kin, nefret, öfke, haset, kibir, düşmanlık, kıskançlık gibi duyguları eğitmesi; sevgi, merhamet, yardımseverlik, fedakârlık gibi davranışları teşvik etmesidir. Aşırılığı, zorbalığı, zulmü, bâtili, şerri sevmek; haktan, adaletten, iyilikten ve hayırlı şeylerden nefret etmek gibi fitrata uygun olmayan duyguları yasaklamasıdır.⁴⁰ Nefsin dünyevî iştah ve ihtirasını kısıtlayarak cimriliği, bencilliği, başkasının malına göz dikmeyi vs. emir ve yasaklarıyla azaltması ve yavaş yavaş yok etmesidir.

³¹ Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 15/105, 17/538, 21/483; Muhiyî's-sünneh Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd Begavî, *Me'âlimü't-tenzil fî tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beirut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 1420), 2/423, 3/158.

³² Mukâtil, *Tefsîr*, 2/242; Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Tefsîru's-Semerkindî* (b.y.: y.y., ts.), 2/121.

³³ Reşîd Rızâ - Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/329.

³⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb (et-Tefsîru'l-kebir)* (Beirut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 1420), 2/261-262; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1933), 8/353; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/274.

³⁵ Taberî, *Câmi u'l-beyân*, 1/67.

³⁶ Krş. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû İshâk es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*, thk. İmâm Ebî Muhammed b. 'Âşûr (Beirut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, 2002), 6/128; Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebüssuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-kerîm* (Beirut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 4/155; Reşîd Rızâ - Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/329; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-basît*, 13/453.

³⁷ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye*, 5/3284; Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî - en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdilmaksûd b. Abdîrrahîm (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.), 3/268; Kurtubî, *el-Câmi'*, 10/321.

³⁸ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Dımaşk - Beirut: Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiyye, 2002), 682; Reşîd Rızâ - Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/329.

³⁹ Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm, Ganîm b. Abbâs b. Ganîm (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 2/389.

⁴⁰ Kurtubî, *el-Câmi'*, 8/353; Reşîd Rızâ - Abduh, *Tefsîru'l-Menâr*, 11/329; Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî* (Mısır: Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî, 1946), 11/123.

Kur'ân'ın dışsal şifası; içsel şifasıyla duygu ve düşünceleri onarılan insanların, dış davranışlarının da kendiliğinden değişmesi ve içsel tedaviyi destekleyecek şekilde yönlendirilmesidir. Kur'ân, doğrudan insanın davranışlarına müdahale eden emir ve yasaklarıyla aile, komşu, arkadaş çevresi ve toplumdaki diğer insanlarla ilişkilerini olumlu yönde değiştirmektedir. Koyduğu ilke ve kurullarla bireysel ve toplumsal hayatı; sosyal, siyasal, ekonomik açıdan düzene koymayı hedeflemektedir. Toplumsal birlik ve beraberliği sağlaması, kardeşlik duygularını pekiştirmesi, ayrılıkları ve ihtilafları önlemesi bu açıdan örnek gösterilebilir.⁴¹ Diğer taraftan -yukarıda değinildiği üzere- insanın dünya hayatını doğru bir şekilde anlamlandırılmaması, çeşitli endişe ve tatminsizliklere sebep olmaktadır. Bu sıkıntılarının, kendisi ve çevresi üzerinde "görünür" birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Kur'ân'ın inananları iç huzuruna ulaştırması,⁴² söz konusu olumsuz etkileri de kırmaktadır. Çünkü iç huzurunun olmayışı; ölüm korkusu, rızık endişesi, gelecek kaygısı gibi sıkıntılar, insanın psikolojik sağlığı kadar fiziksel sağlığı üzerinde de etkilidir. Bu etkilerin haricinde Kur'ân'ın icâzı da dışsal şifa arasında sayılmıştır. Bu yaklaşıma göre Kur'ân, edebî ve dilbilimsel açıdan son derece mükemmeldir ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) peygamberliğini ispatlayan bir mucizedir. Kur'ân'ın mucizeliği, onun zahirî açıdan şifa oluşunu ifade etmektedir.⁴³

İnsan hayatı üzerindeki etkisi ve misyonu açısından insan-Kur'ân ilişkisi hasta-ilaç ilişkisine benzetilince müfessirler de bu ilişki üzerinde detaylı bir şekilde durmuş ve benzetmeyi geniş bir şekilde açıklamışlardır. Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre tıpkı bedeni saran, ona zarar veren, helâk eden afet ve hastalıklar olduğu gibi dine zarar veren, dini yok eden afet ve hastalıklar da bulunmaktadır. Bedenin hastalıklarından kurtulması ve sağlığına kavuşması için ilaçlar olduğu gibi Kur'ân da dinî açıdan insanın hastalıklarını iyileştiren bir şifa kaynağı ve tedavi olunan bir ilaç kılınmıştır.⁴⁴ Râzî, Yûnus sûresi 57. âyette geçen Kur'ân'ın Allah'tan öğüt, göğüslerde olana (kalplere) şifa, müminler için hidâyet ve rahmet oluşu şeklindeki dört vasfı doktor-hasta ilişkisindeki dört aşama ile somutlaştırmaya çalışmaktadır. Buna göre tertemiz olan ruh, bedenle birleştikten ve bu dünyanın çeşitli lezzetlerini tattıktan sonra bu lezzetlere alışmakta ve daha çok meyletmektedir. Bu alışkanlıklar, ruh cevherini şiddetli şekilde hasta eden çeşitli itikadî sapmalara ve ahlâkî bozulmalara sebep olmaktadır.⁴⁵ Râzî'nin somut anlatımlar üzerinden tarif etmeye çalıştığı şey insan fitratıdır. İslâm'a göre insan, asıl itibarıyla temiz bir yaratılışa sahiptir. Ancak dünya nimetlerini tattıkça bunlar karşısında zaafa düşmekte, dinî ve ahlâkî açıdan çeşitli hastalıklara yakalanmaktadır. Hastalanmış bir beden; işinde ehil, elinde tedavi için gerekli ilaçları olan bir doktorla karşılaşmaz ve tedavi edilmezse ölecektir. Söz konusu hasta, doktor ve ilaçlara ulaştığı halde doktoru dinlemez, ilaçları kullanmaz ve tedaviyi kabul etmezse yine ölmekten kurtulamayacaktır. Bâtıl itikat/yanlış inançlar ve kötü ahlâkla hastalanan ruh da ehil bir doktorla karşılaşmaz ve tedavi edilmezse ölmekten kurtulamaz. Hz. Muhammed (s.a.s) ehil bir doktor; Kur'ân-ı Kerîm ise kalplerdeki hastalıkları tedavi edecek olan ilaç ve uygulamaları içinde barındıran bir reçetedir.⁴⁶

Doktorun hastasıyla ilişkisi dört aşamalıdır. Birinci aşama öğüttür. Doktor, hastasına çeşitli öğütler verir. Hastalanmasına sebep olan yiyecek ve içecekleri yasaklar, bunlardan uzak

⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi*; 8/353; Begavî, *Meâlimü't-tenzil*, 3/158.

⁴² Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis* (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-'Arabîyyeh, 1383), 3/480.

⁴³ Sem'ânî, *Tefsîr*, 3/272.

⁴⁴ Mâtürîdî, *Te vilât*, 6/55.

⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/268.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/268-269.

durmasını ister. Kur'ân-ı Kerîm de benzer şekilde insanı Allah'ın rızasından uzaklaştıran, kalbinin Allah'tan başkasıyla meşgul olmasına ve hastalanmasına sebep olan, huzurunu kaçıran inanç ve davranışlardan uzak durması gerektiğini öğütler. İkinci aşama şifadır. Doktor, hastalığın sebebi olan kötü ve bozuk şeyleri yok edecek ilaçları çiririr, gerekli tedavileri uygular. Peygamberler de insanların yanlış davranışlarını engelleyince dış görünüşleri itibarıyla (zahiren) düzelmiş olurlar. Daha sonra da içlerini temizlemelerini emrederler. Bu da kişinin kötü ahlâkı ve huyları bırakıp övülen ahlâka sahip olmak için çabalaması, mücadele etmesiyle olur. Şu âyet, bu hususlara işaret etmektedir: "Muhakkak ki Allah adaleti, iyiliği ve yakınlarla yardım etmeyi emreder. Çirkin işleri, kötülüğü ve azgınlığı da yasaklar..."⁴⁷ Böylece hastalanmasına sebep olan yanlış inançlar ve yerilen ahlâk ortadan kalkınca insanın kalbi de şifa bulmakta; ruh cevheri, melekut alemine muttali olmasını engelleyen tüm eksiklerden temizlenmiş olmaktadır. Râzî, aynı âyette Kur'ân'ın inananlar için hidâyet ve rahmet olduğunu bildiren ikinci kısmını da hasta-doktor ilişkisinin son iki aşaması olarak -âyetin ilk kısmına benzer şekilde- işârî bir yaklaşımla ele almaktadır. Netice itibarıyla ilk aşamanın şeriat, ikinci aşamanın tarikat, üçüncü aşamanın hakikat ve dördüncü aşamanın da nübüvvet olduğunu, bu aşamaların yer değiştirmesinin mümkün olmadığını söylemektedir.⁴⁸ Râzî'nin tasavvufi öğelerle destekleyerek yaptığı bu açıklamalar sonraki dönemlerde bazı müfessirler tarafından benimsenerek tekrarlanmıştır.⁴⁹

Kur'ân'ın inkârcılara şifa vermemesi ya da onlar için hüsrân sebebi olması, Kur'ân'ın şifa olmadığı anlamına gelmemekte; inkarcıların, Kur'ân'a inanmamaları ve istifade etmemelerinden kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Bu durum iyileştirecek ilacı kullanmayan, tedaviyi kabul etmeyen hastanın durumuna benzemektedir. Problem ilaçtan değil hastadan kaynaklanmaktadır. Şifa talebinde bulunan kişinin, verilen ilaçtan istifade edebilmesi için önerilen tedaviyi uygulaması gerekmektedir. Kur'ân'a inanmakla ilk adımı atan müminler de onu daha fazla uygulayarak tedavinin etkisini artırmalıdır. Böylece insan, Kur'ân rehberliğinde yanlış inanç ve kötü davranışlardan uzaklaştıkça aslî kimliğine (fıtratına) yaklaşır, şifa ve huzur bulur.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm, birçok özelliğinin yanında inananlar için şifa kaynağı olduğunu bildirmektedir. Onun bu özelliğini açıkça ifade eden üç âyet bulunmaktadır. Bu âyetler, birbirine yakın bir şekilde Mekke döneminde nazil olmuştur. Söz konusu âyetler, şifa sözcüğünün genel kullanımının etkisi ve yalın anlamının çağrışımıyla bedensel hastalıklarla da ilişkilendirilmektedir. Oysa ilgili ayetlerin iç ve dış bağlamları, nüzûl dönemi ve müfessirlerin yaklaşımı dikkate alındığında Kur'ân'ın şifasının bedensel hastalıklardan ziyade bireysel ve toplumsal sorunlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Elbette konuyla ilgili rivayetlerin çokluğu ve ayetlerde açık bir sınırlandırma olmadığı için müfessirler, genel olarak temkinli bir yaklaşım sergilemiştir.

Kur'ân'ın şifa olduğunu ifade eden ayetlerin yorumları, içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılabilir. İçsel şifa, inanç-bilgi ve duygusal ahlâkı ifade etmektedir. Dışsal şifa ise ibadetler-davranışlar ve pratik ahlâkı ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in inançla ilgili şifası Allah'ın

⁴⁷ en-Nahl 16/90.

⁴⁸ Râzî, *Mefâtilhu'l-gayb*, 17/268-269.

⁴⁹ Muhammed b. Yusuf Esîruddîn el-Endülûsî Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 6/74; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 6/132.

⁵⁰ Krş. el-İsrâ 17/41; Fussilet 41/44. Ayrıca bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/539; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 3/49.

varlığı ve tekliğine yönlendirmesi, inkâr ve şirki kesin bir şekilde reddetmesidir. Bilgiyle ilgili şifası helal ve haramı bildirmesi, ibadetleri öğretmesi, donuk taklitten uzaklaştırıp araştırmaya ve soruşturmaya; akli kullanarak düşünmeye yönlendirmesidir. Duygusal ahlâkla ilgili şifası, kendisine ve başkalarına zarar veren duygulara karşı uyarması ve eğitmesi; fayda veren duygulara yönlendirmesi ve bunlara teşvik etmesidir. Kur'ân'ın dışsal şifası, doğrudan birey ve toplumun hayatına yönelik müdahalelerini ifade etmektedir ve aynı zamanda içsel şifayı da desteklemektedir. İbadet ve dualarda tevhit vurgusu yapılmakta; duygular ve davranışlar eğitilmektedir. İlke ve normlarla sosyal ilişkiler şekillendirilmekte ve duygusal ahlâka benzer şekilde davranışsal ahlâk da övülmekte ve teşvik edilmektedir.

Kur'ân'ın birey ve toplumun ruh sağlığı üzerindeki etkisi geniş kapsamlı çalışmalarla incelenmelidir. Müslüman toplumlardaki sosyal adalet, etik davranışlar ve insanlar arası ilişkilerle ilgili problemlere yönelik çözüm arayışlarında, inandıkları ve güvendikleri kitap olan Kur'ân, ihmal edilmemelidir.

Kaynakça

- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2010.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. 'Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-. *Tefsîrû'l-Âlûsî - Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-âzîm ve's-seb'i'l-mesânî*. thk. 'Alî Abdülbârî 'Atıyye. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Aydın, Halil İbrahim. *Kur'an'ın Vasıfları Bağlamında Şifa Kavramı*. İstanbul: Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Begavî, Muhyî's-sünneh Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Meâlimu't-tenzîl fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420.
- Çelebi, İlyas. "Rukye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 22 Haziran 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rukye>
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyyeh, 1383.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf Esîruddîn el-Endülûsî. *el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebüs-suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Dr. Mehdî el-Mahzûmî, Dr. İbrâhîm es-Semerrâî. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2010.
- Heyet. *Kur'an Yolu -Türkçe Meâl ve Tefsir-*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer. *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sami b. Muhammed es-Selame. 8 Cilt. Riyad: Daru Taybe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sadr, 3. Basım, 1994.

- İbnü'l-Cevzî, Camâluddin Ebü'l-Ferac 'Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*. thk. 'Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. Dimaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Dâru'ş-Şâmiyye, 1. Basım, 2002.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1933.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd ebû Mansûr. *Tefsîru'l-Mâtürîdî (Te'vîlâtü Ehli's-Sünneh)*. thk. Dr. Mecdî Bâselûm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Bağdâdî. *Tefsîru'l-Mâverdî - en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid ibn 'Abdil-Maksûd b. 'Abdi'r-Rahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed b. Muhtar el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ bülûğî'n-nihâye fi ilmi Me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihi*. thk. Komisyon. 13 Cilt. Şârîka: Câmi'atü'ş-Şârîkah, 1. Basım, 2008.
- Merâğî, Ahmed b. Mustafa el-. *Tefsîrü'l-Merâğî*. 30 Cilt. Mısır: Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî, 1946.
- Muhammed Fuâd, Abdilbâkî. *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1945.
- Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Suleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1423.
- Öz, Selahattin. *Kur'ân'da Şifa Kavramı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-. *Mefâtihu'l-gayb (et-tefsîru'l-kebîr)*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1420.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrü'l-Menâr*. 12 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmetü li'l-Kitâb, 1990.
- Sarımurat, M. Said. *Kur'ân-ı Kerîm Açısından Şifa-Tedavi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû İshâk es-. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. İmâm Ebî Muhammed b. 'Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2002.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Bahru'l-ulûm*. b.y.: y.y., ts.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm, Ganîm b. 'Abbâs b. Ganîm. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Emelî Ebû C'afer. *Câmi u'l-beyân an tevîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Mekke: Dâru't-Terbiyeh ve't-Türâs, 2000.
- Türk Dil Kurumu. "Sadra Şifa Vermek". *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 14 Kasım 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Dil Kurumu. "Şifa". *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 12 Aralık 2023. <https://sozluk.gov.tr/>
- Umaç, Bilal. *Kur'ân'da Şifa Sekîne ve Tuma'nîne Kavramları*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî en-Nîsâbûrî. *et-Tefsîru'l-basît*. thk. Heyet. 25 Cilt. Riyad: Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1430.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-tevîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1407.